

Društveno-ekonomski aspekti učiteljstva

Prof.dr.sc. Hrvoje Vrgoč¹
Zagreb

Sažetak

U radu se prvo definira učiteljstvo kao profesija, zajednički stručni naziv – učitelj (i za učitelja, nastavnika, profesora i stručnog suradnika u školi). Zatim se govori o vrijednosti učiteljske profesije. Slijedi analiza materijalne osnove i financiranja učiteljstva, plaće učitelja i ostala materijalna prava. Potom slijedi prikaz učiteljskih udruga i učiteljske nagrade „Ivan Filipović“. Posebno se obrađuje pitanje – kakvi su učitelji potrebni novoj hrvatskoj školi.

Hrvatskoj školi potrebni su sposobni, obrazovni, stručno pedagoško osposobljeni, motivirani, materijalno situirani, zadovoljni, samostalni, slobodni i demokratski učitelji.

Svjetski dan učitelja prigoda je da se sjetimo svoje učiteljice-učitelja, njihovih riječi i djela koja su obilježila naše odrastanje i ostavili duboki trag u našim srcima.

Ključne riječi: učiteljstvo, profesija, materijalna osnova i financiranje, vrednovanje, učiteljska nagrada, nova hrvatska škola, Svjetski dan učitelja.

¹ Po profesiji ekonomist, po statusu umirovljenik, po pozivu učitelj - Hrvoje Vrgoč je imao i najveći dužnosnički staž u HPKZ-u. Od 1976. – 1983. bio mu je tajnik a od 1986. – 2008. predsjednik. Pokrenuo je škole pedagoga, devet je godina bio i član našega uredništva, bio je i predsjednik Prosvjetnoga vijeća Ministarstva prosvjete i sporta, objavio je i uredio velik broj knjiga, jedan je od najzastupljenijih autora priloga u *Napretku*...

Učiteljstvo kao profesija

Za osobe koje se bave odgojem i obrazovanjem pojavljuju se različiti termini. Upotrebljavaju se i različiti izrazi kad se govori o učiteljskoj profesiji, zvanju – zanimanju učitelja, učiteljskom pozivu. Za ekonomsko razmatranje učiteljstva važno je utvrditi točno što učiteljska profesija jest i koje su njene sastavnice. Za učiteljsku profesiju potrebno je visoko školovanje to znači da učiteljska posla trebaju imati točno propisanu naobrazbu. Moraju točno biti određene institucije za profesionalno obrazovanje učitelja, organizacije u kojima se pripadnici učiteljske profesije najčešće zapošljavaju (mreža škola) i organizirane profesionalne udruge (učiteljske udruge).

U našoj zemlji postoje kadrovi koji sudjeluju u odgojno-obrazovnom sustavu (pripremi, izvođenju i razvijanju obrazovanja). To su učitelji koji izvode nastavu u osnovnoj školi, nastavnici srednjih škola i stručni suradnici.

Za sve stručne profile djelatnika koji ostvaruju odgoj i obrazovanje u osnovnoj i srednjoj školi upotrebljavamo **zajednički stručni naziv – učitelji**. Taj naziv je kratak, jezično je lijep, jasan i prepoznatljiv, sadrži povijesna obilježja plemenitog učiteljskog zanimanja.

Povezivanjem srodnih učiteljskih zanimanja u odgoju i obrazovanju stvorena je odgojno-obrazovna struktura (branch of profession) koja se još naziva i prosvjetna i pedagoška struka.

Izbor učitelja za osnovne i srednje škole kod nas se izvodi na temelju zakonskih propisa. Za učitelja može biti izabrana osoba koja, pored općih uvjeta, ima odgovarajuću stručnu spremu i pedagoško-psihološko obrazovanje. Ne može biti izabrana osoba koja je pravomoćno osuđena za kazneno djelo koje ju čini nedostojnom obavljanju učiteljskog poziva. Učitelji se biraju na temelju javnog natječaja a odluku o zasnivanju radnog odnosa donosi školski odbor na prijedlog ravnatelja škole.

Uzimajući u obzir stručni profil, poslove i zadaće, složenost posla, važnost i odgovornost učiteljskog posla koncipirano je i njihovo profesionalno obrazovanje.

Osobito važan kompleks u stručnom obrazovanju učitelja su programski sadržaji. Oni uključuju filozofsko, sociološko, pedagoško, psihološko, defektološko, jezično i literarno (hrvatski jezik i strani jezik), metodičko i metodologijsko obrazovanje i školsku praksu. Studijski program sadrži interkulturalno obrazovanje učitelja, obrazovanje za mir i demokraciju te ekologiju.

Učiteljski studij omogućuje stjecanje kompetencija potrebnih za uspješan rad i odgoj cjelokupne ličnosti, ličnosti koja će biti podobna za učiteljsko zanimanje.

Obrazovanje učitelja ostvaruje se kao permanentan proces koji počinje izborom učiteljskog zanimanja i traje do kraja radnoga vijeka, pa i dulje, te prati složenost posla što ga obavljaju učitelji u obrazovnom sustavu.

Danas se svijet općenito razvija tako brzo da se učitelji suočavaju s činjenicom da im njihovo početno školovanje nije dovoljno za ostatak života: potrebno im je cijelog života osuvremenjivati i poboljšavati vlastito znanje i tehnike.

Ne treba dokazivati da učitelj već danas ne može živjeti cijeli radni vijek od kapitala diplome. Znanje stečeno u školi vrlo se brzo topi, neka znanja brzo zastarijevaju, neka se mijenjaju, a povećava se riznica novih znanja. Izlaz je u permanentnom obrazovanju („cjeloživotnom obrazovanju“). Učitelj mora pratiti tempo društvenih promjena, uključiti se u društvo koje uči, jer društvo budućnosti bit će društvo koje uči (learning society). U sustavnim zakonima o školstvu u Republici Hrvatskoj propisana je obveza stručnog usavršavanja učitelja. Učitelji imaju pravo i dužni su se permanentno usavršavati. Organizacijski oblici stručnog usavršavanja u Republici Hrvatskoj jesu individualno (vlastito samoobrazovanje) i skupno stručno usavršavanje (u školi i izvan škole). Stručno usavršavanje u školi ostvaruje se u okviru stručnih tijela (učiteljsko, razredna vijeća, stručni aktivisti i sl.). Izvan škole ostvaruju se na raznim stručnim skupovima (savjetovanja, seminari, stručni aktivisti, okrugli stolovi, tečajevi, konzultacije, pedagoške večeri, predavanja, studentska putovanja i sl.). Organizatori i koordinatori stručnog usavršavanja unutar škole su ravnatelj i školski pedagog, a izvan škole Ministarstvo za obrazovanje, agencije za školstvo, učiteljski fakulteti, stručne udruge, obrazovni program radija i televizije i druge ustanove. Škola kao ustanova i svaki njezin odgojno-obrazovni djelatnik imaju svoj plan i program stručnog usavršavanja.

U hrvatskom školstvu radi oko 38.000 učitelja u osnovnim školama i oko 18.000 nastavnika u srednjim školama – ukupno oko 56.000 učitelja. U osnovnim i srednjim školama pretežno su zaposlene žene, što pokazuje očitu feminizaciju učiteljstva.

Vrijednost učiteljske profesije

Danas mnogi ističu da je učiteljsko zanimanje jedno od najtežih zanimanja. Zašto je biti uspješan učitelj gotovo najteža profesija? Neke od suvremenih spoznaja odgovaraju na to složeno pitanje ovako: Uspješan je učitelj onaj koji može pridobiti/potaknuti gotovo sve učenike da kvalitetno rade u školi. Pridobiti/potaknuti učenike znači da rade onoliko koliko im dopuštaju njihove mogućnosti i sposobnosti. Rad s učenicima zahtijeva golemu kreativnost. Da bi učenici marljivo radili, moraju dobro zadovoljiti potrebe, a učitelj bi morao pridonijeti stvaranju povoljnoga okruženja za to. Učenicima treba prići tako da prepoznaju što dobivaju sada, a što će im to značiti u budućnosti.

Upravljanje stvarima znači vidjeti učinak rada, i on je odmah vidljiv. Učiteljev radni učinak niti je vidljiv, a niti trenutni. On se pokazuje dugoročno. Učiteljev je

posao u cijelome svijetu manje cijenjen i plaćen od drugih poslova. Možda nikada (zar nikada?) neće biti adekvatno plaćen, ali ako je nešto potplaćeno, teško je raditi, raditi kvalitetno. Intelektualni rad koji se ulaže u kvalitetan rad učitelja i plaća u velikom su nesrazmjeru. Učitelja smatraju krivcem za neuspjeh učenika značajno više od drugih zanimanja, od njegova početka rada do odlaska u mirovinu. Kada se pogriješi sa stvarima, okrivljavanje je kratko. Ono traje dok se stvari ne poprave. Učitelj svoje pogreške ne može izravno popravljati. One ostaju obično nepopravljive. Ne mora mu nitko prigovoriti. Svaki kvalitetan učitelj zna kada je pogriješio, ali istodobno osjeća da će pogrešku teško popraviti. Učitelj teško vidi učinak svojega rada u cijelosti, dok je kod svih ostalih poslova vidljiv učinak.

Teško je raditi posao ako on nema društvenu potporu. Društvo koje omalovažava znanje, omalovažava učitelja. Društvo koje smatra da je obrazovanje trošak, a priprema djecu za novo društvo, nepravedno je prema učiteljima. Ništa nije tako teško kao posao u kojemu se mora odustati od onoga u što se osobito vjeruje i u što treba vjerovati odgojno-obrazovni sustav; najvažnija su djeca kojima treba pomoći da odrastu u odgovorne osobe koje će znati i moći kvalitetno i sretno živjeti. U to vjeruju učitelji!

Velika je odgovornost u vođenju obrazovne politike jer ono što činimo danas odražava se na budućnost, pa zato treba ponajprije omogućiti veće ulaganje u materijalne uvjete i društveni status učitelja. No, učitelj će uvijek biti taj od kojega svi – a tu podrazumijevamo roditelje, učenike i društvo – očekuju uspjeh. Stoga je on često između stvarnosti i utopije, realnih i nerealnih zahtjeva i očekivanja. I u tome je veličina i složenost učiteljskog poziva. A u učiteljevu je pozivu, u procesu odgoja, od odlučujuće važnosti povjerenje između svih subjekata procesa odgoja, a to su: ljubav koju pokazujemo prema djeci/učenicima; slušanje da bismo pokazali koliko nam je dijete/učenik važan i da želimo doznati njegove osjećaje, poteškoće i potrebe – iskrenost pomaže da pridobijemo dijete/učenika da nas sluša; učenje je obostrano – uče učenici, ali i učitelji/roditelji, vođenje ostvarujemo primjerima i ponašanjem s poštovanjem; ograničenja su posljednja osobina, a ona zapravo teže ostvariti prihvaćanje pravila koja propisuje škola ili roditeljski dom.

Danas nam se javljaju pitanja: O čemu ovisi kvaliteta i napredak u obrazovanju? Kako učitelji mogu tome dati svoj prinos? Koje radne i druge uvjete osigurati da učitelji budu u poučavanju uspješni, u društvu zadovoljni? Kako povezati školu i njezino okruženje, obrazovanje i gospodarstvo? Kako poticati i razvijati partnerstvo u obrazovanju? Kako otklanjati barijere između formalnoga i neformalnoga učenja? Kako omogućiti učiteljima da više i odlučnije utječu na vlastiti položaj u struci i društvu? Pozvani smo tražiti odgovore na ta pitanja.

Razmislimo svi na trenutak o odgovornome i časnome učiteljskom pozivu. Učitelji su najodgovorniji pojedinci u društvu, jer poučavati znači neprestano doticati budućnost, oblikovati budućnost. Utjecaj učitelja ne prestaje onoga trenutka kada se oproste sa svojim učenicima. Znanje koje učenici usvoje pod učiteljevim vodstvom postaje doživotni dar koji utječe na njihov život, kako pojedinca tako i cijeloga naraštaja mladih ljudi. Obrazovanje je do sada otvorilo mnoga vrata, ali još uvijek postoje mnoga čvrsto zatvorena vrata koja čekaju mlade naraštaje da ih otvore. To su vrata budućnosti. Možda će ih otvoriti upravo neki od naših učenika. A učitelji su tu da im u tome pomognu – ne da im otvore vrata, već da im pomognu pronaći ključ.

Uloga učitelja znatno se mijenjala tijekom povijesti, a u dobu u kojemu danas živimo, u eri informacija, znanje se može usvojiti iz knjiga, s televizije i s interneta. Izvori su znanja svugdje oko nas. Informacijska i komunikacijska tehnologija u posljednjih je dvadeset godina izazvala pravu revoluciju u našem načinu življenja. Živimo u doba kada svakoga dana, svakoga sata do nas dopiru mnogobrojne informacije iz raznih medija i pritom nekada pretvaraju velike udaljenosti u sekunde. Možda se možemo upitati znači li to da je danas uloga učitelja postala nevažnija. Upravo suprotno. Učitelji danas, više nego ikada prije, nose odgovornost mentora i voditelja koji trebaju pomoći svojim učenicima pronaći pravi put do znanja u vrelu informacija s kojima se svakodnevno susreću. Upravo stoga učitelji danas moraju biti spremni učiti, napredovati i imati odgovore na izazove koji svakim danom postaju sve zahtjevniji. Nepredvidljive promjene na svjetskoj geopolitičkoj sceni, prijetnja svjetskoga terorizma, sve veća oštećenost okoliša, porast nasilja u školama, pad ugleda učiteljskoga zanimanja – sve su to naoko nepovezana područja, ali sutra će se upravo od učitelja očekivati odgovori na ta pitanja. I stoga sami učitelji, kao izvori znanja i nadahnuća svojim učenicima, trebaju biti otvoreni za nova znanja i spremni za promjene koje nosi nova tehnologija i tempo življenja. I zato treba istaknuti: tko se usudi poučavati, ne smije nikada prestati učiti.

Pritom ne smijemo zaboraviti ni etičku stranu obrazovanja. Današnji je svijet pun konflikata, nerazumijevanja, straha. Upravo je na učiteljima odgovoran zadatak da, osim kvalitetnog poučavanja, sljedećim naraštajima učenika pomognu razviti osjećaj tolerancije, koji će biti dostatno snažan da se odupru diskriminiranju onih koji su po bilo čemu različiti. Učitelji u svojim rukama drže ključ za stvaranje tolerantnijega, otvorenijega i pravednijega društva. Ne zaboravimo i to da, bez obzira na sve napredne tehnologije kojima smo okruženi i koje nam olakšavaju i pojednostavljuju življenje, još uvijek ne postoji nikakvo sredstvo, nikakva tehnologija koja može pobuditi radost u znanju i kreativnome izrazu onoliko koliko to može učitelj. Ne zaboravimo da je dobar učitelj onaj koji vodi tijekom školovanja, ali nadahnjuje tijekom cijeloga života.

Temelji su školovanja: učenici – učitelji – učni sadržaji – učne okolnosti. Prvi su temelji učenici i na njima leži sva težina školovanje, a često je otežavaju neprimjereni, neodgovarajući, svrski neprikladni učitelji, učni sadržaji i neodgovarajuće učne okolnosti. Naravno, i najbolji učitelji opterećeni su zajedno s učenicima nevoljama koje proizlaze iz neuređenosti drugih dvaju temelja (gradiva i radnih uvjeta).

Učiteljstvo – materijalna osnova i financiranje

Financiranje školstva određeno je činjenicom da se školstvo ubraja u javne potrebe, u okviru njih u društvene djelatnosti. Sustav financiranja školstva ovisi o dvjema bitnim pretpostavkama: prva je gospodarsko-politički sustav zemlje, a druga koncepcija financiranja javnih rashoda, pa time i školskih ustanova. Školstvo se uglavnom financira iz državnog proračuna, izvori sredstava su porezi. Drugi izvori financiranja školstva u Hrvatskoj (sponzorstvo, dotacije, subvencije, školarine i sl.) minimalni su. Neke škole mogu stjecati sredstva i od vlastite djelatnosti, iz uplate učenika, najamnina, donacija i drugih izvora. Općenito je obrazovanje zajednička odgovornost obitelji (ili učenika) i države.

Pedagoškim standardom utvrđuju se potrebni kadrovski i materijalni uvjeti za realizaciju općeg odgojno-obrazovnog programa škole. Utvrđuju se potrebna razina standarda školstva u Republici Hrvatskoj i visina potrebnih sredstava za takav standard. Odluku o Državnom pedagoškom standardu donosi Hrvatski državni sabor. Godinama se već prihvaćaju izrađeni pedagoški standardi, ali još ne pronalaze sredstva za njihovo financijsko ostvarenje.

Pedagoški standard pokazuje kakvo treba biti školstvo u Republici Hrvatskoj i koliko treba sredstava za to školstvo. Tako se cijena obrazovanja pojavljuje u središtu društveno-ekonomskih odnosa. Škola obavlja određenu djelatnost za drugoga, ta je djelatnost priznata kao društveno korisna, priznaje se njezina vrijednost, ona ima svoju cijenu koju zainteresirani trebaju platiti. Dakle, potrebna sredstva za financiranje školstva osiguravaju se pomoću cijene obrazovanja.

Sustav financiranja školstva na cijeni obrazovanja omogućava: skladniji razvoj školstva u odnosu prema drugim djelatnostima, poboljšanje uspjeha i kvalitete rada, poboljšanje materijalnog položaja školstva, ekonomsku samostalnost školstva, brže evaluiranje postojećeg sustava školstva, veći utjecaj korisnika usluga na kvantitetu i kvalitetu rada, itd. Za utvrđivanje cijene obrazovanja važan je program odgojno-obrazovnog rada kojega donosi svaka škola. Za utvrđeni program rada dogovara se cijena usluge, realizaciju programa treba platiti, a izvršenje programa se vrednuje.

Vrednovanje se vezuje za materijalno nagrađivanje i stimuliranje škola, učitelja i učenika. Vrednovanjem označavamo nastojanje usmjereno na što objektivnije, ne-

pristranije i preciznije utvrđivanje, mjerenje i evaluaciju odgojno-obrazovnog rada škole i učitelja, na osnovi točno određenih kriterija (normi, standarda) i pomoću adekvatnih instrumenata i postupaka, u cilju utvrđivanja ciljeva i zadaća postavljenih pred učenike, učitelje i škole.

Osnovni cilj i smisao vrednovanja škole jest: prvo, da se izvrši što objektivnija društvena valorizacija rada te institucije; da se utvrde njeni odgojno-obrazovni uspjesi, kao i promašaji i drugo, da se označe mogućnosti i putovi stalnog unapređivanja odgojno-obrazovnog rada u školi.

U radu škole treba vrednovati: proces i rezultate odgojno-obrazovnog rada škole, rad škole i svakog učitelja, javnu i kulturnu djelatnost škole, stvaralaštvo škole i učitelja, stručno usavršavanje učitelja, uvjete za odgojno-obrazovni rad, održavanje i uređenje školske zgrade, pratećih objekata i školskog inventara, estetski izgled škole i školskog okoliša.

Vrednovanje rada škole vrši: učitelj (neprestano procjenjuje rezultate svoga rada) i škola i učitelji (cjelokupni odgojno-obrazovni rad krajem svake školske godine), institucije izvan škole (savjetnici, nadzornici i drugi stručnjaci).

Vrednovanje je interno (osobno) i eksterno (društveno). Za vrednovanje odgojno-obrazovnog rada koriste se razni postupci i instrumentariji. Instrumente izrađuju učitelji, škole i druge institucije. Na osnovi rezultata vrednovanja vrši se rangiranje i kategorizacija. Svi rezultati vrednovanja su javni. Rezultate vrednovanja koriste učitelji, škole, prosvjetno-pedagoška služba, uprave zadužene za školstvo i nastavnički fakulteti.

Plaće učitelja i ostala materijalna prava

Materijalni položaj učitelja determiniran je ukupnim materijalnim položajem obrazovne djelatnosti, posebice visinom investiranja u obrazovanje. U strukturi ukupnih sredstava u obrazovanju više od dvije trećine sredstava troši se za plaće učitelja.

Razina mjesečnih plaća učitelja razlikuje se po pojedinim stupnjevima obrazovanja. Isto tako bitne su razlike u veličini plaća učitelja s obzirom na duljinu radnog iskustva. Učiteljima koji rade u kombiniranim odjelima, koji žive u otočnim školama, u planinskim školama i na teško pristupačnim područjima, daje se dodatna naknada. Naknade postoje i za neke druge razlike u radu.

U Republici Hrvatskoj materijalni položaj djelatnika u obrazovanju nepovoljan je već niz godina. Standard djelatnika u obrazovanju zaostaje s obzirom na standard radnika u drugim područjima društvenog rada. Posebno se odnosi na plaće učitelja

u osnovnim i srednjim školama koje godinama zaostaju za plaćama djelatnika istih kvalifikacija u nekim drugim djelatnostima.

Stjecanje zvanja mentora i zvanja savjetnika donosi i materijalnu korist, što donosi veću plaću. Učitelji, da bi mogli napredovati u zvanje mentora ili savjetnika, moraju imati odgovarajuću stručnu spremu i godine radnog iskustva te udovoljiti kriterijima ocjenjivanja za napredovanje u zvanje. Elementi za ocjenjivanje vrednovanja stručnosti i uspješnosti rada učitelja su: uspješnost u radu s učenicima, izvannastavni stručni rad i stručno usavršavanje. Ocjenu učitelju daju: ravnatelj škole na osnovi praćenja rada učitelja u suglasnosti Učiteljskog vijeća i stručno-pedagoški savjetnik a Ministarstva prosvjete i športa na osnovi neposrednog uvida u rad i praćenja rada. Odluku o napredovanju u zvanje donosi ministar prosvjete i športa. Učitelji se biraju u zvanje mentora odnosno savjetnika na pet godina i mogu biti ponovno izabrani u isto zvanje.

Hrvatski je učenik već poodavno preopterećen i rijetko zadovoljan školom. Nema previše mogućnosti da uči ono što voli i za što ima više sposobnosti, opterećen je sadržajima koji ga ne zanimaju, kojima ne vidi prave svrhe. Odbija ih nastava svedena uglavnom na predavanja i diktiranja, a tako i ispiti svedeni na testove, pri čemu se zapostavlja učenikova stvaralačka sposobnost. Pomanjkanje suvremenih nastavnih sredstava i neprimjerenost velikog broja udžbenika samo pridonose nelagodi školskog života. Učenik previše sluša i čita, a premalo vježba i ponavlja u različitim metodičkim postupcima. Suradnja s roditeljima svedena je uglavnom na nadzorno-administrativnu razinu. Istini za volju valja reći da ima uzornih škola u kojima se učenik osjeća zadovoljno, čak sretno, ali takve su škole u manjini.

Hrvatski učitelj, također ne od jučer, preopterećen je i uglavnom nezadovoljan. Nije zadovoljavajuća i motiviranost učitelja za rad u školi i školsko ozračje. U školama se osjeća nezainteresiranost, apatija, u mnogim zbornicama prevladava šutnja. Iako je među učiteljima mnogo entuzijasta, stanje nije povoljno već i zato što se s godinama pomalo gasne i žar iskrenih entuzijasta. Učitelj je opterećen nepotrebnim administriranjem, glavnim i sporednim zadaćama, ponašanjem dijela učenika, njihovih roditelja, a nerijetko i ravnatelja.

Slagali se ili ne slagali se s time, o visini plaće itekoliko ovisi društveni ugled. Naravno, ne samo o tome. Male plaće i nizak životni standard učitelja donosi niz nepovoljnih posljedica:

- negativno se odražava na školsko ozračje i srozava kvalitetu odgojno-obrazovnog rada;
- pri upisu učenika i studenata na učiteljske fakultete i škole javlja se negativna selekcija;

- sve se više osjeća oskudica broja stručnih učitelja u školama i javlja se veći postotak nestručne nastave;
- škole napuštaju najkvalitetniji kadrovi i odlaze u bolje plaćena i cjenjenija zanimanja;
- srednje škole teško angažiraju vanjske suradnike u nastavi (premala cijena sata);
- zaostajanje školstva u daljnjem razvoju.

Niske plaće učitelja, zaostajanje za plaćama u privredi i neprivredi Republike čine i nizak životni standard učitelja. Nizak životni standard učitelja odražava se i na društveni položaj i status učiteljskog poziva. U nekim slojevima našeg društva učiteljstvo ima i dosta nerazumijevanja. Za bolji položaj učiteljstva učitelji se bore od davnina. Još 1892. godine Ivan Filipović, učitelj, organizator i vođa hrvatskih učitelja pisao je: „Mi učitelji imamo prijatelja i protivnika više nego ikoli drugi stalež: prijatelja koji, jer svoj narod zbilja ljube, žele mu što više svjetla i napretka: protivnika, koji – jer samo sebe ljube, žele mu što više mraka i gluposti. Dajte da svojim raspravama i odlukama prve što više obradujemo i razveselimo, a druge prisilimo da nas barem poštuju.“

Potrebno je osigurati veća sredstva za plaće učitelja i njihov standard; podignuti društveni položaj učiteljske profesije. Nema napretka školstva bez trajnog unapređivanja odgojno-obrazovnog rada, promicanja učiteljske profesije, poučavanja i stručnog usavršavanja učitelja.

Učiteljske udruge

U Hrvatskoj su brojne učiteljske udruge uključene u tijekove razvoja obrazovanja i znanosti. Ove učiteljske udruge imaju istovjetne ciljeve – promicanje vrijednosti odgoja, obrazovanja i znanosti, borbu za profesionalni status učitelja u njoj, stručno i profesionalno osposobljavanje učitelja i stručnu suradnju s institucijama obrazovanja i znanosti.

Učiteljske udruge nužni su sudionici u dijalogu između škole i društva, instrumenti uspostave ozračja povjerenja u učiteljsko zanimanje i pozitivnog odnosa prema novim pristupima obrazovanju. One predstavljaju sredstvo komunikacije s neposrednim prosvjetnim djelatnicima u cijelom obrazovnom sustavu.

Neke od učiteljskih udruga postoje više od sto godina, poput Hrvatskog pedagoško-književnog zbora (sto četrdeset godina), Hrvatskog prirodoslovnog društva (sto dvadeset četiri godine), Hrvatskog geografskog društva (sto dvanaest godina), a neka su osnovana tek nedavno. Članstvo im varira od samo nekoliko desetaka do nekoliko tisuća.

Hrvatski pedagoško-književni zbor (HPKZ) jedna je od najstarijih nacionalnih ustanova i najstarije učiteljsko društvo (utemeljeno 1871. godine) koje kontinuirano i uspješno djeluje sto četrdeset godina, danas najmnogobrojnija i najstarija stručno-znanstvena udruga učitelja, pedagoga i drugih pedagoških djelatnika Republike Hrvatske.

U HPKZ-u začete su ideje o osnivanju saveza hrvatskih učiteljskih društava, poslije udruge učiteljica i učiteljskih zadruga. Njegova su djela Hrvatski učiteljski dom u Zagrebu, Hrvatski učiteljski konvikt u Zagrebu, Hrvatski učiteljski dom u Crikvenici, Spomen-škola „Ivan Filipović“ u Velikoj Kapanici. To su spomenici učiteljske svijesti, radu i ljubavi za svoje zvanje.

U Zboru su osnovane i radile su stručne ustanove Učiteljska čitaonica i knjižnica, Hrvatski školski muzej i Pedagoški arhiv, a HPKZ je osnovao i „Školske novine“. Značajna je nakladnička djelatnost udruga – izdavanje knjiga, časopisa i listova, posebice časopisa *Napredak*.

Treba istaknuti vrijednost izdavaštva udruga za pedagogiju, učiteljstvo i hrvatsko školstvo. Bili su značajan pridonos hrvatskom učiteljstvu, zadovoljavali su njihove potrebe, pratili i poticali razvitak školstva. Članci se nikada nisu odvajali od prakse, od učitelja. Članci iz različitih područja odgojno-obrazovne prakse, osobito radovi učitelja iz manjih mjesta, našli su svoje mjesto u časopisima.

Brojni učiteljski časopisi i brojne učiteljske udruge sudjeluju u unapređivanju odgoja i obrazovanja.

Učiteljska nagrada „Ivan Filipović“

Hrvatski pedagoško-književni zbor još je 1964. osnovao Fond „Ivan Filipović“ za nagrađivanje istaknutih učitelja Hrvatske (u širem smislu, pedagoških i prosvjetnih djelatnika i njihovih ustanova). Fond je dobio ime po istaknutom učitelju, učitelju učitelja, najzaslužnijem za utemeljenje mnogih institucija hrvatskih učitelja. Od 1964. do 1968. svake su godine na godišnjim skupštinama HPKZ-a dijeljene novčane nagrade i diplome pojedincima i odgojno-obrazovnim ustanovama na prijedlog posebne komisije HPKZ-a.

Nastojanjem HPKZ-a nagrađivanje je preuzeo Republički fond Ivan Filipović, koji je osnovan odlukom Sabora Republike Hrvatske (Zakon o osnivanju Fonda objavljen je 12. siječnja 1968.). Fond je imao svoj Upravni odbor a sredstva je dobivao iz republičkog proračuna. Nagrada se svečano dijelila u prostorijama Sabora na dan godišnjice smrti Ivana Filipovića, 28. listopada. Godine 1991. mijenja se naziv u Državnu nagradu *Ivan Filipović*. Nagrade za životno djelo i godišnje nagrade dodjeljuju se potom svake sljedeće godine.

Kakvi su učitelji potrebni novoj hrvatskoj školi

Za bavljenje učiteljskim poslom, osobito dobroy poznavanja struke i dara za učiteljsku profesiju, treba posjedovati i sustavno razvijati sposobnost za učiteljski poziv. Učitelj ne smije biti na margini društva, on je izgraditelj u odgoju i izobrazbi mladih generacija i zbog toga mora biti primjereno plaćen. Budući da učitelji osmišljavaju odgojno-obrazovni proces, uvijek se trebaju pripremati za prihvaćanje brzih promjena (karakterističnih za suvremeni svijet), kako bi postali inicijatori, sudionici i nositelji tih promjena, a ne samo njihovi izvršitelji. Zato jest učiteljski poziv po svojoj prirodi stvaralačka djelatnost koja zahtijeva razvijenu stvaralačku maštu i suptilnu inteligenciju. Preduvjet za to je visoka razina općeg i stručnog obrazovanja te profesionalne (pedagoško-psihološke i didaktičko-metodičke pripreme).

Sve aktivnosti, od izbora i upisivanja svršenih srednjoškolaca na učiteljski studij, ostvarivanje programa dodiplomskog studija, zapošljavanja pripravnika i daljnjeg cijeloživotnog obrazovanja i usavršavanja, trebale bi biti usmjerene prema što djelotvornijoj profesionalizaciji učiteljskog poziva.

Učiteljskoj su profesiji u Hrvatskoj potrebni daroviti ljudi sa znanjima i vještinama visoke razine te pozitivnim osobnostima i motivacijom. Potrebni su novi učitelji, ne samo mladi, nego oni koji su spremni prihvatiti sve novine, koji će biti nositelji promjena, koji će promicati razumijevanje i toleranciju, koji će pružati kvalitetnu poduku, učiniti školu privlačnijom djeci, koji će uspješno odgajati i obrazovati svoje učenike u dinamičnim uvjetima danas za sutra te će uspješno anticipirati promjene odgoja i obrazovanja u budućnosti.

Trebamo stvoriti novu hrvatsku školu. Pod „novom hrvatskom školom“ podrazumijevamo: da je ona nacionalno prepoznatljiva, da je u europskom tijeku, da je budućnosno orijentirana.

Nova hrvatska škola mora postupno usvajati slobodu, demokraciju, ljudska prava, inovativnost, otvorenost, pluralnost, toleranciju, participaciju, suradnju, različitost, integrativnost, hrvatstvo, civilizaciju, europske standarde. Novu školu treba graditi na novom načinu artikulacije i regulacije nastave i učenja te novoj ulozi učitelja. Nova hrvatske škola mora biti odgojno uspješna škola, kvalitetna škola.

Za novu školu moramo imati nove školske programe, nastavne planove sa jasno utvrđenim predmetima i brojem sati, rasterećene programe sa značajnim sadržajnim promjenama. Te se promjene ponajprije odnose na gledišta na vlastitu povijest i kulturu, na izvorni hrvatski jezik, na tumačenje gospodarskog ustroja i razvoja. Nova i bolja hrvatska škola treba počivati na odgoju koji će razvijati pozitivne moralne učinkovite osobine, a posebice domoljublje kao osobinu kojom se izražava ljubav prema domovini, nastojeći upoznati njezinu prošlost, sadašnjost i anticipirati budućnost.

Isto se odnosi i na školske udžbenike, raznovrsnije i kvalitetnije, s ugrađenim novim spoznajama i novom hrvatskom stvarnošću. Za novu hrvatsku školu moramo imati obrazovane, stručno-pedagoško osposobljene, materijalno situirane, dobro plaćene, motivirane, zadovoljne, slobodne, samostalne i demokratske učitelje. Problem je cijenjenosti zanimanja, položaja i statusa učitelja, njegovom osobnom dohotku i materijalnom standardu. Potrebno je pokloniti veću pažnju izobrazbi i stručno-permanentnom usavršavanju učitelja.

Promjene u školstvu temeljito pripremati uz potporu učitelja i znanosti. Nijedna reforma koja je bila protivna učiteljskim interesima, ili se oni nisu u nju uključili, nije uspjela. Osmišljavanje i provedba reforme školstva prilika su za traženje konsenzusa glede njezinih ciljeva i sredstava.

Hrvatska škola treba i može biti bolja. Hrvatska mora učiniti više za svoje školstvo. Program razvoja mora postati prioritetni nacionalni program. Znanjem hrvatskih školskih teoretičara i praktičara, iskustvima hrvatske prošlosti i uvažavanjem europskih i svjetskih dostignuća treba stvoriti kvalitetnu hrvatsku školu koja će pridonijeti razvoju moderne i neovisne Hrvatske u sastavu demokratskog i visokorazvijenog svijeta.

Svjetski dan učitelja

Petog listopada svečanostima u školama, općinama, gradovima i županijama obilježava se Svjetski dan učitelja. Utemeljenju Svjetskog dana učitelja prethodilo je donošenje Preporuke o statusu učitelja koja je usvojena 5. listopada 1966. godine u Parizu kao prijedlog Generalne konferencije UNESCO-a. Prijedlog je općenito prihvaćen i Svjetski dan učitelja obilježava se svake godine 5. listopada. Svjetska učiteljska organizacija, koja okuplja 210 organizacija u 114 država svijeta i predstavlja više od 118 milijuna učitelja, ističe da Svjetski dan učitelja treba potaknuti rješavanje mnogih učiteljskih pitanja i problema kao što su:

- trajanje učiteljskog studija i nastavni planovi i programi;
- mogućnost stručnoga i znanstvenoga napredovanja, napredovanja u učiteljska zvanja i zapošljavanje;
- prava i odgovornosti učitelja s osobitim osvrtom na slobodu profesije i odgovornosti za kvalitetu rada i uspjeh učenika;
- uvjeti rada, opremljenost škole nastavnim sredstvima i pomagalicama te uvođenje nove nastavne tehnologije;
- socijalna zaštita, tjedno zaduženje i ukupan materijalni i osobni položaj učitelja u društvu.

Preporuka o statusu učitelja iz 1966. godine i danas je vrlo aktualna jer, između ostaloga ističe:

- Kvaliteta rada i napredak u obrazovanju uglavnom ovise o obrazovanosti i sposobnosti svih učitelja škole općenito, kao i o ljudskim, pedagoškim i tehničkim potencijalima svakoga pojedinog učitelja.
- Budući da je obrazovanje od iznimne važnosti za opći društveni interes, treba ga priznati i kao odgovornost države koja će osigurati odgovarajuću mrežu škola, slobodno obrazovanje u tim školama i materijalnu pomoć studentima kojima je potrebna.
- Zbog toga što ostvarenje ciljeva obrazovanja uglavnom ovisi o materijalnoj osnovi koja se za te svrhe odvaja, poseban prioritet treba dati, u svim državama, u sklopu nacionalnih proračuna, odgovarajućem odnosu nacionalnoga dohotka za napredak obrazovanja i položaj učitelja.
- Vlasti bi trebale, u suradnji s učiteljskim organizacijama, promicati ustroj širokoga sustava dopunškoga i izvanrednoga obrazovanja dostupnoga svim učiteljima.
- Učiteljska profesija mora uživati akademske slobode, osobito u odabiru metoda poučavanja, izboru i pripremi obrazovnih materijala, izboru udžbenika.
- Treba promicati blisku suradnju između učitelja i roditelja u interesu učenika, ali učitelje treba zaštititi od neutemeljenoga miješanja roditelja u učiteljeva područja rada.
- Znajući da položaj njihove profesije u izvjesnom smislu ovisi i o njima samima, svi bi učitelji trebali težiti najvišemu mogućem standardu u svojem profesionalnom radu.
- Učiteljske bi plaće trebale:
 - odražavati važnost učiteljske profesije u društvu,
 - odražavati važnost samih učitelja kao i odgovornost svih odgojno-obrazovnih poslova koje obavljaju,
 - odgovarati plaćama drugih primanja koja zahtijevaju sličnu ili jednaku kvalifikaciju,
 - osigurati odgovarajući standard za učitelje i njihove obitelji kao i sredstva za cijeloživotno obrazovanje ili kulturne aktivnosti koje na taj način povećavaju njihove profesionalne kvalifikacije,
 - uzeti u obzir činjenicu da učiteljsko zanimanje zahtijeva visoku stručnost, iskustvo i povećanu odgovornost.

Za ostvarivanje tih, ili i mnogih drugih načela iz Preporuke, primjerice o pripremanju za odgojno-obrazovni rad, zapošljavanju, pravima i odgovornosti učitelja, uvjetima za uspješno poučavanje, zdravstveno osiguranje i sl., zalažu se učitelji di-

ljem svijeta, a ona su uvijek s jačim naglaskom i argumentirano naglašavaju upravo prigodom obilježavanja Svjetskog dana učitelja.

Svjetski je dan učitelja prigoda da se sjetimo svoje učiteljice, učitelja, njihovih riječi i djela koja su obilježila naše odrastanje i ostavila dubok trag u našim srcima. Prisjetimo se osobe koja nas je učila čitati prva slova i koja je bila uz nas kada smo nesigurnim pokretima pokušavali ispisati prve riječi. Sjetimo se osoba koje su nam nesebično, uz puno ljubavi i pažnje, strpljivo, godinu za godinom, polako otvarale nove prozore u svijet, prozore kroz koje je u naš život ulazila svjetlost novih spoznaja i otkrića i koja nas je svakim danom činila bogatijima za novo iskustvo znanja. Svako od nas nosi u sebi svojega učitelja i na temelju vlastitoga iskustva i danas, s dostatne vremenske udaljenosti, može vidjeti svu složenost i odgovornost učiteljske profesije. Vrijedi vjerovati: Ako vaš učitelj / učiteljica živi u vama, bio je čovjek i vi ste čovjek!

Činimo sve kako bismo oplemenili učiteljsku profesiju i doprli do uma i srca svojih učenika! Oni ne mogu bez nas. Moramo ih razumjeti i biti im bliski, prijatelji i suradnici. Svojom ljubavlju ulijmo dobrotu i ljubav u njihova srca. To će nam biti najveće zadovoljstvo, jer svojim ćemo postupcima svakoga dana isticati vrijednosti koje se temelje na ljudskim načelima, a najčešće upravo o tome ovisi hoće li se naši učenici izgubiti ili isplivati na sigurno. Tako ćemo imati potvrdu da su naši učenici sretni što nas imaju, a mi ćemo znati da živimo u uspjesima učenika – čovjeka. Zajednički svakodnevno činimo sve radi promicanja vrijednosti učiteljske profesije. Činimo sve da hrvatsko školstvo i učiteljstvo ostvaruju svoju bit i složene zadaće te da imaju dostojno mjesto u društvu.

Dodatni izvori:

* * * (1995.), *Europska orijentacija hrvatskog školstva*. Zagreb: HPKZ.

* * * (2007.), *Biti učitelj(ica)*. Zagreb: Profil.

Bezić, K. (2003.), *Učitelji u zemlji čudesa*. Zagreb: HPKZ.

Strugar, V. (1993.), *Biti učitelj*. Zagreb: HPKZ.

Strugar, V., Vrgoč, H. (2001.), *Doprinos pedagogiji i školskoj praksi: Sto četrdeset godina časopisa Napredak 1859.-1999*. Zagreb: HPKZ.

Vrgoč, H. (1999.), *Za preobrazbu hrvatskog školstva*. Zagreb: HPKZ.

Vrgoč, H. (2007.), *Naših sto trideset pet godina*. Zagreb: HPKZ.